

Dokumentaristka

in producentka

Hanka

Kasteliová

Tina Bernik, foto: Maša Pfeifer

HANKA KASTELICOVÁ JE SLOVENSKA DOKUMENTARISTKA ČEŠKEGA (IN PO DEDKU TUDI BOLGARSKEGA) RODU. NA ZNAMENITI FAMU JE ŠTUDIRALA DOKUMENTARNI FILM IN TAM SREČALA BODOČEGA MOŽA BOJANA, KI JE ŠTUDIRAL KAMERO (IN JE DANES PRIZNAN DIREKTOR FOTOGRAFIJE). 27 LET JE ŽIVELA IN DELALA V SLOVENIJI, OD LANSKEGA JULIJA PA JE ZAPOSLENA V BUDIMPEŠTI NA HBO EUROPE KOT GLAVNA PRODUCENTKA ZA DOKUMENTARNI FILM. HBO EUROPE ODDAJA V PETNAJSTIH DRŽAVAH OD POLJSKE DO BALKANA TER NIZOZEMSKÉ. V NJIHOVI PRODUKCIJI JE OD LETA 2007 DO DANES NASTALO 65 DOKUMENTARNI FILMOV, VEČINOMA CELOVEČERNIH. HBO EUROPE IMA REDNO PRODUKCIJO NA POLJSKEM, ČEŠKEM, MADŽARSKEM IN V ROMUNIJI, VMES PA SO PRODUCIRALI TUDI DVA FILMA V BOLGARIJI. TO PA NE POMENI, DA SE V PRIHODNOSTI NE BI MOGLI ODLOČITI VSTOPITI V PRODUKCIJO TUDI KJE DRUGJE.

Kateri dokumentarni film se vas je v zadnjem času dotaknil?

Brazilski film *Elena* (2012), v katerem režiserka Petra Costa pripoveduje zgodbo svoje sestre, ki je davno tega naredila samomor. Intimna pripoved, v kateri se čas topi, sestri pa se po dolgih letih spet zazreta ena v drugo. Navdušil me je tudi čudovit, kreativen portret bolgarske zdravnice *Cvetanka* (Tzvetanka, 2012, Youlian Tabakov), ki je letos dobil glavno nagrado v regionalni selekciji festivala ZagrebDox. Obe deli odlikuje krasna, močna vizualna pripoved. Žal mi je, da kreativni dokumentarni film v mnogih državah nazaduje. Le malokatera kina vrtijo tudi najboljše dokumentarce, televizije pa se umetniških dokumentarcev otepajo. RTV Slovenija še vedno posveča veliko programskega časa kakovostnim dokumentarnim filmom, a bi lahko ponujali več filmov z Balkana in iz držav vzhodne Evrope. Tu nastajajo imenitna dela, gre pa tudi za nam najbližje države, o katerih vemo le malo. Vemo, kako je v Kanadi ali v brazilskem pragozdu, ne pa kako živijo v Moldaviji, kakšne so težave na Poljskem ali kaj navdihuje Bolgare. To mi je na HBO zelo všeč, da lahko skozi film vzpostavljamo komunikacijo med temi narodi. V tem smo brez konkurence.

Kako ste postali prva izvršna producentka za dokumentarne filme pri HBO Europe?

Do lani so produkcijo dokumentarnih filmov HBO Europe vodili lokalni producenti, ki so skrbeli tudi za igrani program. Ker pa se naša dokumentarna produkcija povečuje, je bilo potrebno najti nekoga, ki bi stal za uredniško politiko in usklajeval delo produkcijskih timov HBO v posameznih državah. Ta hip imamo v različnih fazah produkcije skoraj 30 filmov, kar je zajetno delo, zato se je HBO odločil, da v centrali na Madžarskem potrebuje človeka, odgovornega za dramaturški plan, izbor tém in produkcijskih hiš, ter produkcijo in promocijo filmov v vseh državah.

Dramaturški plan?

V vsakem obdobju se pojavljajo značilne teme, trenutno so to meje, migracije in Romi. Skrbeti moram, da se iste teme ne ponavljajo v več državah, da posamezni filmi skupaj tvorijo neko celoto, da lahko zadovoljimo različne gledalce ali prinesemo različne poglede na podobne vsebine. Intenzivno sodelujem tudi med snemanjem in postprodukcijo. Nekatera snemanja trajajo več let in iz vsega tega materiala želimo ustvariti najboljši možni film. V montažo stopam z distanco in lahko zelo pomagam. Na meni lahko tudi preizkusijo, do katere mere so stvari razumljive, logične in zanimive za nekoga izven njihove države.

Kakšne trende trenutno prepoznate v dokumentarnem filmu?

Viden je močan vpliv televizijskih žurnalističnih form. Spomin na to, kaj je zares dokumentarni film, se do neke mere izgublja. Slovenija je idealen primer. Mnogi mislijo, da če poseduje človeka pred kamero in mu pustijo govoriti, že snemajo dokumentarec. Imam se za borko proti žurnalizaciji dokumentaristike. Občutljivost za zgodbo, vizualna pripoved, izpiljena dramaturgija – vse to naredi film za magično in privlačno sredstvo komunikacije. Zelo blizu mi je eno od pravil Victorja Kossakovskega: »Če želite nekaj povedati, to raje recite ali napišite. Snemajte le, če želite nekaj pokazati ljudem.« Zgodbo lahko povemo tudi brez besed, če smo dobri opazovalci. Najboljši primer za to je film *Deset minut starejši* (Vecāks par desmit minūtēm, 1978) pred kratkim preminulega latvijskega mojstra Herza Franka. To je zame osnovni učbenik dokumentarnega filma, ki dokazuje, da morata biti naši glavni veščini sposobnost opazovanja in intuicija.

Goreči grm

In to je observacijski dokumentarec?

To je vrhunski observacijski dokumentarec, ker je v njem zgodba, ki te potegne v čustva, ker gre za 10 minut, v katerih je zajeto vse življenje.

V Sloveniji ste organizirali delavnico observacijskega dokumentarca z Audriusom Stonysom – pogovor z njim smo objavili tudi v Ekranu aprila lani ...

Bila sem predvsem priden slušatelj. Zelo ga občudujem, ker mu uspe vrhunsko delo v zapletenih okoliščinah. V baltskih državah ni veliko denarja, pa imajo dokumentaristi odlične rezultate. Nekaj mojih najljubših filmov je prav od tam. Audrius je še pred kratkim snemal na 35mm trak, kar prinaša povsem drugačen način razmišljanja. Ko smo še snemali le na filmski trak, je bila nuja po dobri pripravljenosti mnogo večja kot danes. Producenti pogosto težijo k zmanjšanju stroškov na nepravem mestu. Priprave pomagajo izostriti fokus, brez njega pa je možnost nastanka dobrega filma omejena. Zato si na HBO prizadevam, da za nekatera dela financiramo tudi razvoj.

Koliko dokumentarnih filmov vidite letno?

Tega ne štejem, a včasih tudi več na dan. Kot članica žirije na festivalu si moram ogledati ves izbor v zelo kratkem času. Sicer pa vidim posebej veliko filmov evropskih dežel, kjer oddaja HBO. Stalno iščemo zanimive avtorje in nove teme.

Kako to, da pokrivате večinoma države vzhodne Evrope?

V 90. letih, ko je HBO začela oddajati, še ni bilo prenasíčenosti s ponudbo in so bile verjetno te države primernejše za vstop na evropsko tržišče. V bistvu je v večini teh držav to, kar ponuja HBO, še danes precej unikatno.

Torej morate biti seznanjeni z vsem, kar se dela po Evropi?

Da, vsaj v vzhodni, čeprav iščemo tudi na Nizozemskem prvo temo za dokumentarni film v produkciji HBO. Nizozemska je precej zahtevno tržišče, ker je javna televizija zelo močna in razvejana, mi pa iščemo ekskluzivnost za naročnike. Če financiramo dokumentarni film, nam je v interesu, da ga na našem območju ne bodo prikazovali na nobeni drugi TV-postaji.

Velja to za vse filme HBO?

Za dokumentarno in tudi drugo produkcijo. Ko sem prišla na HBO, je bilo veliko filmov financiranih zgolj iz virov HBO, sama pa menim, da je za filme, posebno v vzhodni Evropi, zelo koristno, da gre za širše koprodukcije. Običajno koprodukcija omogoči večji proračun, je pa to tudi pritisk na avtorje, da svoje teme obravnavajo na bolj univerzalen način in da nagovarjajo širši krog gledalcev. Brez zamere, a ko sem bila še v Sloveniji, sem večkrat rekla, da delamo dokumentarne filme za Zgornjo Kungoto in okolico. Včasih avtorji želijo razložiti vsak, še tako nebistven detajl. Tak pristop zgodbi pogosto vzame ostrino. S čimer ne trdim, da ne more biti lokalna tema univerzalna.

Kot vaše Polne vreče zgodb (2011), ki se dogajajo v Jurovskem Dolu?

Recimo, je pa veliko boljših primerov. Na primer film bosanskega režiserja Srđana Šarenca *Vas brez žensk* (Selo bez žena, 2010), ki ga lahko gledaš kjerkoli, saj se ljudje prepoznajo v njem. Kljub lokalni zgodbi obravnava razširjen problem osamljenosti.

Je neuniverzalnost zgodbe glavna napaka režiserjev dokumentarnih filmov?

Težko vprašanje. Vsekakor bi morali avtorji in uredniki stremeti k temu, da nagovorijo čim širši krog gledalcev, a morajo tudi

upoštevati namen filma. Moj fokus je zdaj le nekoliko drugačen, saj morajo filmi, ki nastajajo v produkciji HBO Europe, zadovoljiti izjemno širok krog gledalcev.

Ali pri HBO izberete témo šele, ko se odločite, v kateri državi boste snemali film?

Ne, v vseh naših državah iščemo izjemne téme in močne zgodbe, to je glavno vodilo. Trenutno na Češkem pripravljamo projekt o posvojitvah, za katerega načrtujemo tri filme v roku 20 let. Leto in pol smo sledili zgodbam družin, ki so si prizadevale posvojiti otroka, nato pa se nameravamo k tem družinam vrniti čez pet let, ko otroci malo zrastejo, in potem spet, ko bodo polnoletni. Neredko snemanje naših projektov poteka tudi pet ali več let.

Kakšen je postopek, ko HBO odobri snemanje filma?

HBO komunicira s filmarji v vseh državah in neodvisne produkcije nam redno pošiljajo predloge. Sama obiskujem tudi veliko pitching forumov, na katerih filmarji potencialnim financierjem predstavijo ideje. Pripravijo natančen pisni predlog, finančni načrt, predstavijo tudi trailer, včasih še dodatne videomateriale.

Trailer, preden je film posnet?

Da. Na pitching forumih, kjer sedimo uredniki z različnih televizij, iz fundacij in drugih organizacij, imajo avtorji sedem minut za predstavitev, od tega so ponavadi tri minute namenjene za trailer, ki predstavi vizualni stil. Je tudi dokaz, da ima ekipa zaupanje protagonistov in da ti dobro funkcionirajo pred kamero. Po moji oceni je dober trailer danes nujen za zbiranje produkcijskih sredstev.

Zakaj prav sedem minut?

To je najpogostejša praksa, praviloma je razpoložljivih sedem minut za predstavitev in sedem minut za dodatna vprašanja. Je pa res, da so najboljši filmarji pripravljeni nagovoriti financierje še v krajšem času, tudi z »elevator pitchem« v eni minuti. Pred dvema letoma sem bila na pitching forumu v Jihlavi, na katerem sta mi dva Madžara hotela predstaviti svoj film. Čeprav sem jima večkrat rekla, da nimam možnosti podpreti madžarsko produk-

Hanka Kastelicová

Polne vreče zgodb

cijo, sta bila zelo vztrajna in sem jima na koncu prisluhnila. Po manj kot enem letu, ko sem bila prvi teden v novi službi na HBO Europe, sta bila to prva filmarja, ki sta vstopila v mojo pisarno. To, da sem poznala projekt od prej, je bilo zelo koristno in je olajšalo nadaljnja pogajanja. Vedno ko morajo avtorji nekomu razložiti, kaj je njihova vizija, jo pravzaprav pilijo in se tako približajo srcu zgodbe.

V kolikšni meri se zanašate na instinkt, ali bo film deloval?

Zame je najpomembnejši vizualni material, ki me nagovori ali pa ne, pa tudi za HBO je pomembna visoka raven vizualne pripovedi. Se pa zgodi, da me, ko poslušam ali gledam kakšno idejo za dokumentarec, oblije kurja polt. Postanem še bolj pozorna, zaupam intuiciji, kar se mi je že večkrat obrestovalo.

Ko ste prišli na HBO Europe, je bil eden njihovih najodmevnejših projektov, nova serija Goreči grm (Hořící keř, 2013), že v postprodukciji. Čeprav se povsem osredotočate na dokumentarce, lahko o tem poveste kaj več?

Goreči grm je izjemna miniserija iz treh enoinpolurnih delov v režiji Agnieszke Holland in je bil najzahtevnejši igrani projekt HBO Europe doslej. Resnična zgodba nas vrača v čas po letu 1969, ko se je na protestu proti okupaciji Češkoslovaške s strani vojsk Varšavskega pakta zažgal mlad študent Jan Palach. Njegova družina je kasneje tožila državo in ta, za več generacij neznan zgodba, je glavna tema izjemne in za današnji čas sporočilne stvaritve. Odmevi po premieri so bili fenomenalni.

Menite, da lahko dokumentarne téme vplivajo na dogajanje v družbi?

Eno od vodil HBO pri sprejemanju novih tém v produkcijo je, da si želimo zgodbe, ki lahko sprožijo razmišljanje in debato v družbi. S filmom ne moremo spremeniti sveta, lahko pa navdihujemo in ozaveščamo.

Elena

Kaj menite, glede na to, da ste delali na RTV Slovenija, da je glavni problem dokumentarnih filmov v Sloveniji?

Žal mi je, da se je pretrgala šola slovenskega dokumentarnega filma, ki je bil na zelo visoki ravni od 60. do 80. let, v Sloveniji pa sem imela tudi velik občutek izoliranosti. Manjka platforma za strokovno izmenjavo mnenj, vedno mi je manjkal tudi festival, kjer bi se lahko dokumentaristi pomerili po strokovnih merilih, da bi lahko napredovali, prejeli resne odzive. Je pa to tudi dokaz stanovske neaktivnosti in razdrobljenosti. V mnogih državah so si te platforme uredili filmarji sami – primera sta Institut dokumentarnega filma na Češkem ali ZagrebDox. Vse stoji na močnih posameznikih, zaljubljenih v dokumentarni film, na njihovi požrtvovalnosti. Slovenski filmarji bi v večji meri lahko postali del širše, evropske dokumentaristične družine.

Na nedavnem koprodukcijskem srečanju v Pragi sta bila kar dva projekta iz Slovenije ...

Upam, da se bo situacija izboljšala, da bo v prihodnje več mednarodnih koprodukcij in se bodo slovenski dokumentarci začeli uvrščati na najprestižnejše festivale.

V Sloveniji večina teh del nastane v (ko)produkciji RTV Slovenija.

Vedno sem bila prizadeta nad pljuvanjem po RTV. Kot tujka nisem razumela, kaj ti ljudje želijo, saj prihajam iz dežele, kjer je skrb za kulturo še vedno izjemna, umetniki pa so v družbi spoštovani. Kdo pa naj bi skrbel za kulturo, če ne javna televi-

zija? RTV, čeprav je iz leta v leto težje, opravlja zaslužno delo in mnogi se ne zavedajo, koliko truda in predanih ljudi je vpletenih. RTV še vedno ponuja več kakovostnih dokumentarcev kot večina javnih televizij po Evropi.

Kako ste se na RTV počutili kot režiserka?

Vedno sem imela dobre pogoje za delo in sem ga tudi pošteno opravila. Največ mi je pomenilo, da so gledalci prepoznali moje oddaje in so jih radi gledali.

Po čem menite da so jih prepoznali?

Najbrž po mojem načinu gledanja na svet, po pripovedi. Vedno sem imela rada detajle in vedno so me zanimala čustva v filmu.

Ter pozitivne zgodbe?

Za film z neko ostrino potrebuješ več kot deset dni, ki so na voljo za snemanje dokumentarnega filma po normativu RTV. Poleg tega pa sem bila vedno prepričana, da je premalo pozitivnih zgodb, zato sem iskala neko lepoto, harmonijo. Zdi se mi fantastično, da znaš videti lepo okrog sebe, da znaš pokazati življenje, ljudi, naravo na nek drugačen način in da se film o tem ljudi dotakne.

Ali pogrešate režijo?

Malo, a po drugi strani imam zdaj vsak teden nov projekt, včasih tudi po več na teden, v katere grem na polno tudi kot pro-

Deset minut starejši

ducentka. Filmskim ekipam pogosto pomagam pri sprejemanju kreativnih odločitev. To, da sem dolgo delala kot režiserka, mi je v veliko pomoč, ker dobro vem, s čim se soočajo.

Ste imeli v Sloveniji kakšnega mentorja?

Na začetku moje ustvarjalne poti je to bil Drago Pečko, eden izmed najboljših urednikov. Imel je čut za mladega avtorja ter pogum dati mu priložnost. Zelo dobro sem sodelovala tudi s kolegico Almo Lapajne, bila pa so obdobja, ko sem ustvarjalni dialog zelo pogrešala.

Ste pa imeli Bojana Kastelica, moža in direktorja fotografije ...

Ja, in še sina, ki je montažer. Z Bojcem sva veliko sodelovala, čeprav delo v krogu družine ni vedno lahko. V zadnjih letih je bilo to sodelovanje fenomenalno, lahko sva se samo spogledala in je bilo vse jasno, ta energija pa se je prenašala tudi na druge člane ekipe in to so trenutki, ko se pred kamero začnejo dogajati čudeži.

Lani ste bili kot članica žirije na Festivalu slovenskega filma precej ostri do prikazanih filmov.

Ostra sem bila, ker mislim, da v Sloveniji potencial za dokumentarni film ni polno izkoriščen in da zaradi težjih časov

hodimo po lažjih poteh. So pa avtorji v marsičem prepuščeni sami sebi, o filmu na žalost velikokrat odločajo ljudje, ki ga ne razumejo ali celo ne marajo. Kar se trenutno dogaja v Sloveniji, je skregano z zdravo pametjo. Nespoštljiv odnos do stroke je nespoštljiv odnos do lastne kulture. Filmski poklici gredo na žalost skozi totalno razvrednotenje. Upam, da lahko ta slaba klima prinese resnično željo po premikih in da bo filmarjem združeno uspelo rešiti prihodnost. Borbo spremljam in podpiram. Nikoli nisem imela slovenskega državljanstva, sem pa ustvarjala predvsem v Sloveniji in se imam za slovensko režiserko.

Kaj vas je na FSF najbolj razočaralo?

To, da se film spreminja v intervju. Mestoma pa tudi neobčutljivost avtorjev do dogajanja pred kamero. Malokateri film je zares imel zgodbo, te so pogosto linearne, veliko je nepotrebnega ponavljanja ... Kriza.

Kaj dokumentarnemu filmu trenutno najbolj manjka?

Absolutno je prevladala racionalizacija. Včasih je zadosti le v tišini opazovati in pustiti situaciji, da izzveni. V filmu pričakujem filmsko govorico, besede lahko le pomagajo. Ko gledam film, pričakujem čustva in doživetje.

Vas brez žensk

Sicer pa poleg dokumentarnega v Sloveniji ne prosperirajo niti drugi filmski žanri ...

Zame je še posebno pomembna usoda dokumentarca. Tega sem šla študirat, ker se mi je zdelo vznemirljivo pustiti za sabo pričevanje o nekem času, o nekih usodah skozi prizmo svojega videnja in čutenja. Ko smo zadnja leta na RTV delali na ideji oživitve nekaterih zelo starih filmov, sem videla nekaj čudovitih televizijskih stvaritev iz 60. let. Bila sem kot uročena. Kako se je v kratkem času spremenilo življenje, navade, oblačila, govorica teles, obrazov, čisto drugačno izžarevanje. Nujno je, da delamo filme o tem, kar se dogaja tukaj in zdaj! Med filmi, ki se snemajo v Sloveniji, je nesorazmerno veliko takšnih, ki govorijo o preteklosti. Mene pa zanimajo resnične usode junakov, ki jih je nekdaj našel, se navdušil nad njihovimi zgodbami, jih spremljal. Drama-

turgija in struktura dokumentarnega filma sta blizu igranemu filmu. V tej očaranosti nisem sama. Na festivalih dokumentarnih filmov so dvorane polne mladih obrazov in za prihodnost se ni bati.

Kakšen pa se vam zdi ljubljanski Festival dokumentarnega filma?

Letos me v času festivala ni bilo, v preteklih letih pa sem se ga s slušatelji svojih tečajev redno udeleževala in smo po projekcijah debatirali dolgo v noč. Dober festival ni odvisen le od selekcije, moral bi biti tudi priložnost za srečanje vseh, ki so z dokumentarnim filmom povezani; moral bi biti dogodek, ki prinaša nove smernice in ga nihče iz dokumentaristične »družine« ne bi smel zamuditi. Spremljevalni program bi lahko ponujal mnogo več, na mednarodni in predvsem lokalni ravni. ZagrebDox je mnogo bližje temu, kar si predstavljam kot dober dokumentaristični festival, ki ima tudi močan vpliv na domače ustvarjalce s Hrvaške in iz širše okolice.

Na katero temo bi v tem trenutku posneli dokumentarni film v Sloveniji?

Tu sem pustila več svojih tém, dva projekta sem predala mlajšim kolegom, en pa je ostal v moji glavi in me še vznemirja. Gre za temo samote, skromnosti, lepote in občutljivosti. Zgodba o tem, kako smo sami odgovorni za svojo srečo, o veri, predanosti, odnosu do materialnih dobrin. Tega filma verjetno ne bom nikoli posnela, a na srečo obstaja veliko načinov, kako izražati kreativnost, izkušnje in filozofijo.

Cvetanka